

**MIS ON
KULTUURIAJALUGU?**

GIGANTUM HUMERIS

SARJA KOLLEEGIUM

Marek Tamm (esimees, Tallinna Ülikool)
Airi-Alina Allaste (Tallinna Ülikool)
Karsten Brüggemann (Tallinna Ülikool)
Tiina Elvisto (Tallinna Ülikool)
Indrek Ibrus (Tallinna Ülikool)
Marju Kõivupuu (Tallinna Ülikool)
Mihhail Lotman (Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool)
Rain Mikser (Tallinna Ülikool)
Katrin Niglas (Tallinna Ülikool)
Hannes Palang (Tallinna Ülikool)
Ülar Ploom (Tallinna Ülikool)
Kristjan Port (Tallinna Ülikool)
Jaan Puhvel (California Los Angelese Ülikool)
Rein Raud (Tallinna Ülikool)
Raivo Stern (Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituut)
Peeter Torop (Tartu Ülikool)
Jaan Valsiner (Aalborgi Ülikool)
Anna Verschik (Tallinna Ülikool)
Airi Värnik (Tallinna Ülikool)

Tallinna Ülikool

Peter Burke

MIS ON KULTUURIAJALUGU?

Teine, täiendatud väljaanne

Inglise keelest tõlkinud
Triinu Pakk

TLÜ Kirjastus
Tallinn 2024

GIGANTUM HUMERIS

Gigantum Humeris
Peter Burke
Mis on kultuuriajalugu?

Tõlgitud väljaandest:
Peter Burke
What is Cultural History?
Third Edition
Cambridge: Polity Press 2019

Esmaväljaanne inglise keeles 2004
Esmaväljaanne eesti keeles 2011

Toimetanud Marek Tamm
Keeleliselt toimetanud Sirje Ratso
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

This edition is published by arrangement with Polity Press Ltd., Cambridge
Copyright © Peter Burke, 2019
Autoriõigus (tõlge eesti keelde): Triinu Pakk, 2024
Autoriõigus (eessõna): Marek Tamm, 2024
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2024

ISSN 2228-1029
ISBN 978-9985-58-970-0

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 29
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

SISUKORD

Eessõna. Peter Burke ja „kultuuriline pööre“ ajalookirjutuses (Marek Tamm)	7
---	---

MIS ON KULTUURIAJALUGU?

Tänuavaldused	27
Sissejuhatus	29
1. Suur traditsioon	35
Klassikaline kultuuriajalugu	36
Sotsioloogiast kunstiajalooni	39
Kultuur ja ühiskond	45
2. Kultuuriajaloo probleemid	51
Tagasi klassikute juurde	51
Marksistide väitlused	54
Rahvakultuur küsimärgi all	58
Mis on kultuur?	60
3. Ajaloolise antropoloogia moment	62
Kultuuriline pööre	62
Ajaloolise antropoloogia moment	65
Mikroajalugu	76
Postkolonialism ja feminism	80
4. Uus paradigma?	84
Neli teoreetikut	86
Praktikad	93
Representatsioonid	98
Materiaalne kultuur	103
Kehaajalugu	106

5. Representatsioonist konstruktsioonini	111
Konstruktivismi tõus	111
Kirjanduse ja kunsti retseptsioon	115
Uued konstruktsioonid	117
Etendused ja sündmused	128
Dekonstruktsioon	135
6. Pärast kultuurilist pööret?	139
Burckhardti naasmine	140
Poliitika, vägivald ja emotsioonid	142
Sotsiaaalajaloo revanš	152
Piirid ja kohtumised	156
Narratiiv kultuuriajaloos	161
7. Kultuuriajalugu 21. sajandil	166
Muutuv lava	168
Kultuuriajalugu ja tema naabrid	172
Kultuur küsimärgi all	179
Looduslik pööre	181
Kokkuvõte	185
Märkused	187
Valik publikatsioone kultuuriajaloost 1860–2007	213
Lisalugemist	221
Nime- ja aineloomend	225

PETER BURKE JA „KULTUURILINE PÖÖRE“ AJALOOKIRJUTUSES

Marek Tamm

I

20. sajandi viimaste kümnendite Lääne ajalookirjutuse üheks olulisemaks arenguks võib pidada nii ajaloolaste kui ka avalikkuse tähelepanu pöördumist sotsiaalahajaloolt kultuuriajalool. Sellest arengust, mis polnud kaugeltki poleemikavaba (vt nt Fass 2003, Eley 2005), annab tunnistust statistikagi: ühe arvutuse järgi kasvas nende ingliskeelsete teoste hulk, mis sisaldavad pealkirjas nimetust „kultuuriajalugu“ (*cultural history*), 1970.–1980. aastatel u 50% ja 1980.–1990. aastatel omakorda u 50% (Hall 2003). Ingliskeelses maailmas on seda huvide nihet tähistatud terminiga „kultuuriline pööre“ (*cultural turn*) ning sellest sündinud historiograafilist suundumust nimetusega „uus kultuuriajalugu“ (*new cultural history*).^{*} 1997. aastal kirjeldas üks uue kultuuriajaloo liidreid Peter Burke „kultuurilise pöörde“ järgset olukorda ajalooteaduses nõnda: „Hulk teadlasi, kes kümmekond aastat tagasi oleksid end nimetanud kas kirjanduskriitikuteks, kunsti- või teadusajaloolasteks, eelistavad ennast nüüd

* Termin „kultuuriline pööre“ kinnistus ennekõike tänu David Chaney teosele „The Cultural Turn: Scene-Setting Essays on Contemporary Cultural History“ (1994). Vrd Jameson 1998 (Jamesoni arusaam „kultuurilisest pöördest“ erineb küll oluliselt kultuuriajaloo levinust), Bachmann-Medick 2006; eesti keeles vt Viik 2006, 2008. Termini „uus kultuuriajalugu“ tõi aga käibe teinud ameerika ajaloolase Lynn Hunti koostatud artiklikogumik, mis koondas 1987. aastal California Ülikoolis Berkeleys peetud konverentsi ettekandeid (Hunt 1989). Kümme aastat hiljem ilmus Hunti initsiatiivil uus kogumik, kus vaeti „uue kultuuriajaloo“ hetkeseisu kitsamalt ja „kultuurilise pöörde“ tähendust laiemalt (Bonnell, Hunt 1999); kõnekas on uue kogumiku sissejuhatus, mille põhitoon pole enam nii optimistlik kui esimeses koguteoses (samas, 1–32).

määratleda kultuuriajaloolastena, kes uurivad „visuaalkultuuri“, „teaduskultuuri“ jne. Politoloogid ja poliitikaajaloolased uurivad „poliitilist kultuuri“ ning majandusteadlased ja majandusajaloolased on oma pilgud suunanud tootmiselt tarbimisele ning seega kultuuri poolt vormitud soovidele ja vajadustele“ (Burke 2006: 192). Siinses teoses, mille esmatrükk ilmus 2004. aastal, esimene täiendatud kordustrükk neli aastat hiljem ja kolmas trükk 2019. aastal, kirjutab Burke samas vaimus: „Uus kultuuriajalugu sai domineerivaks kultuuriajaloo – mõned ütleksid koguni, et ajalooteaduse – vormiks USA-s“ (lk 84). Kuigi uus kultuuriajalugu on vaieldamatult võitnud kõige enam populaarsust angloameerika kultuuriruumis, võib selget huvi tõusu uuenenud kultuuriajaloo vastu täheldada mitmel pool mujalgi, nagu märgib Burke ka oma raamatu teise väljaandesse lisatud järelsõnas. Hea ülevaate kultuuriajaloo võidukäigust maailmas pakub Philippe Poirrier' koostatud ilmeka pealkirjaga koguteos „Kultuuriajalugu: „üleilmne pööre“ ajalookirjutuses?“ (2008), mis sisaldab ülevaateid kultuuriajaloo uuest populaarsusest tosinas riigis. Fookusega Euroopal tutvustab kultuuriajaloo edulugu Jörg Rogge koostatud kogumik „Kultuuriajalugu Euroopas: institutsioonid – teemad – väljavaated“ (2011). Uue huvi institutsionaliseerumisest annab tunnistust 2007. aastal asutatud Rahvusvaheline Kultuuriajaloo Selts, mis korraldab iga-aastaseid konverentse ning annab välja omaenda raamatusarja Routledge'i kirjastuses ja teadusajakirja Cultural History (aastast 2012).

Uus kultuuriajalugu ei hooli ajalooteaduses väljakujunenud tööjaotusest, kus sotsiaalajaloolased uurivad ühiskonda, majandusajaloolased majandust, kultuuriajaloolased kultuuri jne, vaid pretendeerib n-ö totaalsele minevikukäsitlusele, kus kultuuriajaloo perspektiivist analüüsitakse kõiki valdkondi: nii ühiskonda, majandust ja poliitikat kui ka teadust, unenägusid või söögikombeid. Põguski pilk viimaste kümnendite ajalookirjutandusele näitab, et pole teemat, mida kultuuriajalugu pelgaks: nii on kultuuriajaloolased viimasel ajal lisaks sissejuurdunud valdkondadele käsitlenud selliseid teemasid nagu kõhurääkimise (Connor 2000), korseti (Steel

2003), ülekaalulisuse (Forth 2019), päevitamise (Ory 2008), pimeduse (Edwards 2018), peenise (Friedman 2001) ja masturbeerimise (Laqueur 2003) kultuuriajalugu. Seejuures pole sugugi tegemist tavapärase uurimisteemade ammendumise või lihtlabase epateerimissooviga, vaid eesmärgiga anda minevikust mitmeülalisem pilt ja näidata, et pisiasjadki võivad omada tähtsust (vt Tamm 2016).

„Kultuuri“ mõistab uus kultuuriajalugu kõige avaramas antropoloogilises tähenduses, mis hõlmab kõiki inimtegevuse tahke ja rõhutab ühiskonna sümboolset, keelelist ja kujutluslikku mõõdet. Kui varasem ajalookirjutus tundis peamiselt huvi mineviku reaaliaste vastu, siis uut kultuuriajalugu huvitavad ennekõike nende reaaliaste tähendused ja tõlgendused, mis uuritavas ühiskonnas ringlesid. Inglise medievist Miri Rubin (2002: 81) on sõnastanud selle püüdluse tabavalt: „Kultuuriline pööre ei küsi üksnes „Kuidas see tegelikult oli?“, vaid pigem „Kuidas see oli talle või neile?“.“ Samuti seab uus kultuuriajalugu kahtluse alla sotsiaalajaloos juurdunud vastandpaare, nagu eliidikultuur vs. rahvakultuur, tootmine vs. tarbimine, tegelikkus vs. väljamõeldis (vt Poster 1997: 3–13).

Kuigi tänapäevane kultuuriajalugu nimetab ennast „uueks“, ulatuvad selle juured ajas kaugemale. Nagu on näidanud nimekas ameerika ideedeajaloolane Donald R. Kelley (1996), on kahesaja-aastane kultuuriajalugu tundnud mitut „uut“ lainet, näiteks 19. sajandi alguses, mil plahvatuslikult kasvas nii kultuuriajalooliste uurimuste, loengukursuste kui ka erialaseltside hulk, või sama sajandi lõpus, mil peeti maha *Methodenstreit* kultuuriajaloo ja poliitilise ajaloo vahel. Seniajani kuuluvad kogu kriitikale vaatamata uue kultuuriajaloo suurte eeskujude hulka Jacob Burckhardti „Itaalia renessansi-kultuur“ (1860, ee 2003) ja Johan Huizinga „Keskaja sügis“ (1919, ee 2007).

Uus kultuuriajalugu on oma palge kujundanud tihedas dialoogis teiste humanitaar- ja sotsiaalteadustega, ennekõike kirjandusteooria ja (kultuuri)antropoloogiaga, ent samuti sotsioloogia, kunstiajaloo, semiootika jt distsipliinidega. Kirjandusteooria on õpetanud kultuuriajaloolasi tähelepanelikumalt lugema tekste ning pöörama

tähelepanu nende retoorilisele ja keelelisele ülesehitusele. Antropoloogia seevastu on varustanud kultuuriajaloolasi avarama käsitusega kultuurist ja uute küsimustega, mida selle uurimisel esitada. Mõne autori jaoks, nende hulgas ka Peter Burke, ongi uus kultuuriajalugu ja ajalooline antropoloogia suuresti kattuvad mõisted.

Samas tuleb siiski rõhutada, et uus kultuuriajalugu ei ole midagi konkreetset ega selgepiirilist, pigem on tegemist mugava katustermi- miniga, mis võtab kokku sajandilõpu historiograafilised otsingud. Selle sildi taha koondus terve plejaad silmapaistvaid ajaloolasi, kellele oli oluline interdistsiplinaarsus ja kes otsisid minevikust enne- kõike tähendusi ja kujutlusi. Üks uue kultuuriajaloo juhtfigure, prantsuse ajaloolane Roger Chartier, avaldas 2003. aastal kõneka pealkirjaga essee „Kas uus kultuuriajalugu on olemas?“, kus ta jõudis samuti järeldusele, et uut kultuuriajalugu ei liida mitte niivõrd ühine metodoloogiline platvorm, kuivõrd ühine vaidluste ja mõtte- vahetuste ruum, kus kaitstakse mitmemõõtmelist ja refleksiivset ajalugu (Chartier 2003). Kui ma 2006. aastal Peter Burke'i käest uurisin, kuidas ta uut kultuuriajalugu määratleb, tuletades meelde Chartier' avarat vaadet, vastas ta järgmiselt: „Ma ei usu, et uuele kultuuriajaloole saaks anda täpset või vähemalt positiivset definit- siooni. Nagu enamik kultuurilisi või poliitilisi liikumisi, kui just mitte kõik, on ka see mõttekaaslaste lõdvalt seotud ühendus, mida liidab pigem üksmeel selles, mille vastu ollakse (käesoleval juhul traditsiooniline kultuuri-, sotsiaal- ja poliitiline ajalugu), kui selles, mida pooldatakse, ehkki siinkohal sooviksin olla Roger Chartier'st mõnevõrra täpsem ja esile tõsta huvi argielu vastu selle punase nii- dina, mis läbib erinevaid uue kultuuriajaloo alaseid uurimistöid (minu enda, Roger', Lynn Hunti, Robert Darntoni jt omi).“ (Tamm 2007: 21) 2012. aastal avaldatud artiklis pakkus Burke kultuuriaja- loole välja samas vaimus, ent siiski täpsema määratluse: „Kultuuri- ajalugu tuleks käsitada mitte kaitsetaraga ümbritsetud ajalooväljana, vaid teatud kindlast vaatenurgast kirjutatud ajaloona, mis kesken- dub sümboolsele elemendile kõikides inimtegevuse valdkondades.“ (Burke 2012: 7)

II

Cambridge'i ülikooli kultuuriajaloo emeriitprofessor ja Emmanuel College'i *life fellow* Peter Burke (sünd 1937) on tänapäeval kahtlemata üks uue kultuuriajaloo tuntumaid esindajaid.* Kuigi Burke'i käsitlemine kitsalt uue kultuuriajaloo raamides on mõnevõrra kitsendav, on nii tema empiirilised kui ka teoreetilised uurimused vaieldamatult kõige enam aidanud kujundada selle historiograafilise suuna ilmet.

Otseselt kultuuriajaloo võimaluste vaatlusele on Burke pühendanud lisaks paljudele artiklitele (neist viimatised 2008, 2010, 2012, 2017) kaks raamatut – 1997. aastal ilmunud esseekogumiku „Kultuuriajaloo mitmekesisus“ (ilmus eestikeelses tõlkes pealkirja all „Kultuuride kohtumine“, 2006) ja 2004. aastal ilmunud ülevaate-teose „Mis on kultuuriajalugu?“ (2. tr 2008, 3. tr 2019), mille viimane versioon käesolevaga eesti lugejale kättesaadavaks saab. Burke on aga äärmiselt viljakas ajaloolane, kelle huvid ei tunne erialaseid ega keelelisi piire. Tema senine pärand hõlmab üle neljakümne raamatu ja kolmesaja teadusartikli, mida on tõlgitud enam kui kolmekümnesse keelde. Taotlemata ülevaadet kõigist Burke'i töödest, püüan järgnevas põgusalt peatuda viiel olulisemal uurimisvaldkonnal, mis on Burke'i läbi aegade lähemalt köitnud: 1) Itaalia renessanss, 2) varauusaegne rahvakultuur, 3) keel, kommunikatsioon ja kultuurisuhtlus, 4) visuaalkultuur, 5) historiograafia ja ajalooteooria.

Peter Burke alustas oma teadlasekarjääri Itaalia renessansi uurijana. Pärast esimesi töid renessansi ajalookirjutusest (Burke 1970) avaldas ta 1972. aastal mahuka monograafia Itaalia renessansikultuurist, mida võib käsitleda katsena kirjutada kultuuri sotsiaal-

* Seni parima lühiülevaate Burke'i teadusteest annab sissejuhatus talle pühendatud koguteoses (Calaresu, Vivo, Rubiés 2010). Burke ise tutvustab oma intellektuaalset arenguteed ühes 2009. a ilmunud essees (Burke 2009a); hea sisesevaate pakub samuti pikk intervjuu, mille ta andis oma brasiillannast abikaasale (Pallares-Burke 2002: 129–157). Burke on ennast avanud veel mitmeski pikemas intervjuus (nt Domańska 1998: 211–233; Macfarlane 2021); eesti keeles on seni ilmunud kolm intervjuud: Tamm 2007: 19–31; Kaljundi, Tamm 2007; Past 2007; vt ka Raud 2007.

ajalugu (ja soovina distantseeruda seeläbi oma suurest eeskujust, Burckhardti „Itaalia renessansikultuurist“, mis sotsiaalsetest küsimustest eriti ei huvitu). Raamat annab panoraamse ülevaate kaunite kunstide toimest ja toimimisest varauusaegses Itaalia ühiskonnas, peatudes viimases osas ka renessansiaja inimeste üldisel maailmapildil. Sellest teosest on Burke üllitanud hiljem mitu ümbertöötatud ja uue pealkirjaga versiooni (viimane 1999), mis peegeldavad kõnekalt tema huvide arengut renessansiaja uuringutes. Huvide arengust annab samuti tunnistust 1987. aastal ilmunud esseekogumik „Varauusaegse Itaalia ajalooline antropoloogia“, mis ühest küljest kajastab autori pööret sotsioloogiast antropoloogiasse ning teisest küljest annab tunnistust tema kasvavast huvist kommunikatsiooni-ajaloo vastu. Originaalne panus renessansiuuringutesse on niisamuti hiljutine väike raamat „Mäng renessansiaegses Itaalias“ (2021). Viimasel ajal on Burke aga ülepea loobunud renessansi sidumisest ainuüksi varauusaegse Itaaliaga, vaid toonitab erinevate „renessansside“ tähtsust Euroopa ajaloos üldiselt ning osutab sarnastele nähtustele nii väljaspool Itaaliat kui ka väljaspool Euroopat. 1998. aastal ilmus Burke’ilt raamat pealkirjaga „Euroopa renessanss: keskused ja perifeeriad“, mis võtab kõige paremini kokku tema avardunud arusaama renessansi ajaloost. Uuemal ajal on ta rõhutanud renessansi „ hübriidset“ iseloomu (Burke 2016) ja arendanud ideed „globaalsest renessansist“ (Burke 2005; Burke *et al.* 2017; Burke 2020b; Fernández-Armesto, Burke 2023).

Oma esimestes uurimustes keskendus Burke esmajoones sotsiaalse eliidi ja tema kultuuri uurimisele. Sellest kõneleb kõige selgemini 1974. aastal ilmunud võrdlev-prosopograafiline uurimus Amsterdami ja Veneetsia eliidist 17. sajandil. Seda silmatorkavam on Burke’i pööre 1970. aastatel eliidikultuuri uurimisest rahvakultuuri uurimisse. See ei olnud pelgalt Burke’i valik, vaid rahvakultuuri ajalugu köitis sel kümnendil paljude tema põlvkonna ajaloolaste tähelepanu. Soovides esialgu uurida varauusaegse Itaalia rahvakultuuri, kasvas Burke’i haare uurimistöö käigus oluliselt, nii et 1978. aastal nägi ilmavalgust põhjalik monograafia varauusaegse

Euroopa rahvakultuurist (selle viimane, oluliselt täiendatud trükk ilmus 2009). Rikkaliku allikmaterjali põhjal on teoses püütud määratleda rahvakultuuri olemust, selle struktuure ja arenguid ajavahemikus 1500–1800. Pärast esimese entusiasmi vaibumist on Burke mõneski osas ümber hinnanud oma algseid arusaamu rahvakultuuri ajaloost (loobudes sh rahva- ja eliidikultuuri liiga selgest vastandamisest), eitamata samas selle valdkonna avastamise ja uurimise põhjanevat tähtsust (nt Burke 1990a, 2009c: 1–19). 2006. aastal kinnitas ta oma loomingu esimese eestinduse puhul antud intervjuus, et peab „rahvakultuuri“ mõistet endiselt vajalikuks: „Rahvakultuuri ideed on kerge kritiseerida ja raske hüljata. Nagu paljusid üldmõisteid, oleks sedagi ehk parem kasutada mitmuses kui ainsuses ning samuti tuleks eliitkultuuride ja rahvakultuuride erinevust mõista pigem määra- kui liigierinevusena. Ma leian, et Roger Chartier’l on õigus, kui ta rõhutab tõsiasi, et kultuurinähtused pole olemuslikult rahvalikud ega elitaarsed, vaid rändavad ühest ühiskonnarühmast teise, nii „üles“ kui ka „alla“. Ent sellisest vahe- tusest kõnelemisel ei saa ikkagi vältida mõisteid nagu eliitkultuur või rahvakultuur!“ (Tamm 2007: 24)

Burke’i teaduslikest ettevõtmistest kõige ambitsioonikam on kahtlemata tema soov uurida sotsiaalse suhtluse ajalugu. Burke’i enda sõnutsi pärineb tema huvi sotsiolingvistika vastu 1970. aastatest, mil ühtlasi sündis plaan lülitada keel kultuuri- ja sotsiaal- ajaloo uurimisvaldkonda (Burke 1993: VII). Nüüdseks on Burke üks või kollektiivselt avaldanud terve rea silmapaistvaid uurimusi kommunikatsioonialajaloo kõikvõimalikest tahkudest. Siia kuulu- vad koos varalähkunud kolleegi Roy Porteriga (1946–2002) kahasse koostatud kolm esinduslikku kogumikku keele sotsiaalajaloost (Burke, Porter 1987, 1991, 1995), viiest esseest koosnev autori- kogumik „Vestluskunst“ (1993), monograafia „Teadmiste sotsiaal- ajalugu: Gutenbergist Diderot’ni“ (2000), mis käsitleb teadmiste õpetamist, institueerimist, geograafilist levikut, süstematiseeri- mist, kontrollimist, müümist ja omandamist varauusaegses Euroo- pas, Asa Briggsiga kahasse kirjutatud „Meedia sotsiaalajalugu:

Gutenbergist Internetini“ (2002, 2020 ilmus sellest neljas, oluliselt täiendatud trükk) ja viimaks 2002. aasta Wilesi loengutest Belfastis sündinud „Keeled ja kogukonnad varauusaegses Euroopas“ (2004). Osana suuremast kommunikatsioonialaloost võib käsitada ka Burke'i uurimistööd kultuuridevahelisest suhtlusest, nagu koguteos „Kultuuriline tõlge varauusaegses Euroopas“ (koos Po-Chia Hsiaga, 2009) või lühikäsitlus „Kultuuriline hübriidsus“ (2009b). Oma arusaama keele sotsiaalalaloost, mille ta liigitab kultuuriajaloo raamesse, avab Burke hästi 2006. aasta intervjuus: „Keele sotsiaalalalugu on uue kultuuriajaloo üks vorme, mis püüab laiendada ajaloo uurimist mitmesuguste ühiskonnarühmade argielupraktikatele. Nii suuline kui ka kirjalik keel on ülimalt tähtsad kultuuripraktika vormid ja vääriavad seetõttu ajaloolaste tähelepanu. Ma eelistan selle lähenemisviisi nimetusena pigem „keele sotsiaalalalugu“ kui „keele kultuurialalugu“, sest igasugune keeleuurimine puudutab kultuuri nii ehk teisiti, ent sotsiaalalalugu nagu sotsiolingvistikagi eeldab tegelemist erinevustega mitmesuguste sotsiaalsete rühmade praktikate vahel ja „välispidist“ lähenemist keelele (millega ma ei eita sisemise ajaloolise lingvistika tähtsust, kuid see jäägu parem lingvistidele, samas kui keele sotsiaalalalugu võivad uurida ja peavadki uurima nii ajaloolased kui ka lingvistid).“ (Tamm 2007: 25–26)

Otsapidi liigitub sotsiaalse suhtlusajaloo uurimisprojekti ka Burke'i viimaste aastate huvi „teadmisajaloo“ (*history of knowledge*) vastu. Ta on sel teemal kirjutanud lühikese metodoloogilise ülevaate „Mis on teadmisajalugu?“ (2015) ja mõned temaatilised uurimused, nagu „Polühistor: kultuurialalugu Leonardo da Vincist Susan Sontagini“ (2020a) ja „Teadmatus: globaalne ajalugu“ (2023).

Oma töödes teabevahetuse ajaloo on Burke tihtipeale rõhutanud visuaalse kommunikatsiooni tähtsust mineviku ühiskondades. Sarnaselt mitme teise oma põlvkonna ajaloolasega on Burke 1990-ndatest alates toonitanud pildiliste allikate suuri ärakasutamisevõimalusi ajaloolase töös ja andnud ise olulise panuse Euroopa varauusaja visuaalkultuuri uurimisse. Intervjuus tunnistab ta:

„Visuaalsed allikad vajavad allikakriitikat, nii nagu ka kirjalikud dokumendid, ning mina ja teised püüame tänini töötada välja sellise kriitika reegleid, täpselt nagu Mabillon, Ranke jt töötasid välja *Quellenkritik*’i reeglid ametlike dokumentide kasutamiseks. Piltidega ei ole kerge töötada, kui eesmärk on kasutada neid lisatõenditena tekstis, kuivõrd teabe tõlkimine on alati riskantne. Ent ajaloolased ei saa endist viisi ignoreerida allikaid, mis sisaldavad tekstides puuduvat informatsiooni või tõstatavad teistsuguseid küsimusi kui tekstid“ (Tamm 2007: 27–28). Koos kolme kolleegiga asutas Burke 1995. aastal Londoni kirjestuse Reaktion Books juurde uue raamatusarja, mille eesmärgiks on edendada ajalookirjutust, kus piltidel on tekstiga võrreldes samaväärne tähtsus. Teiste seas ilmus sarjas Burke’i enda metodoloogiline uurimus (2001) piltide kasutamise võimalusest ajalooallikana. Kuigi pilte on allikana kasutatud pea igas Burke’i raamatus, tugineb nendele kõige ulatuslikumalt 1992. aastal ilmunud monograafia „Louis XIV loomine“. Selles analüüsib Burke päikesekuninga erinevaid esitusi tema kaasajal, olgu siis tegemist kivist, pronksist ja vahast kujude või maalitud portreedega või hoopis näidendites, poemides, ballettides ja õukonnarituallides levitatud kuninglike kujutluspiltidega. Oma loomult kuulub seegi raamat kommunikatsiooniajaloo valdkonda, nagu Burke ka ise sõnastab (1992a: 13): „Uurimuse eesmärgi võib kokku võtta ühe tänapäeva kommunikatsioonianalüütiku vormelit kasutades kui katse välja selgitada, kes ütles mida Louis XIV kohta kellele, läbi milliste kanalite ja koodide, millises kontekstis, milliste kavatsustega ja millise mõjuga.“

Kui eespool kirjeldatud uurimisvaldkonnad on Burke’i tähelepanu köitnud ennekõike eri ajaperioodidel, siis huvi historiograafiliste ja ajalooteoreetiliste küsimuste vastu läbib punase niidina kogu tema loomingut. Juba oma doktoritöö teemaks Oxfordis valis Burke ajalookirjutuse uued suunad varauusaegses Euroopas (1500–1700). See ambitsioonikas töö jäi siiski lõpetamata seoses kutsega asuda õpetama vastasutatud Sussexi ülikoolis, kuhu ta jäi kuueteistkümneks aastaks (1962–1978), kuni suundumiseni Cambridge’i.

Burke'i esialgne historiograafiline inspiratsiooniallikas oli prantsuse Annales'i ajalookoolkond, mille tööde tutvustamisele Inglismaal ta oluliselt kaasa aitas.* Kuigi Burke on tunnistanud, et tal ei õnnestunud saavutada prantsuse kolleegidega isiklikku lähedust, loeb ta siiski tänini oma suuremateks eeskujudeks Lucien Febvre'i, Fernand Braudeli ja Emmanuel Le Roy Ladurie töid. Burke'i sulest pärineb üks seniajani parimaid lühiülevaateid Annales'i koolkonna ajaloost (1990b), mis valmis koolkonna 70. aastapäevaks ja kannab kõnekat pealkirja „Prantsuse ajalooteaduslik revolutsioon“ (allusiooniga samal aastal tähistatud Prantsuse revolutsiooni 200. aastapäevale). Kui aga Briti Akadeemia tähistas selle sajandi alguses oma 100. aastapäeva, siis telliti just Burke'ilt koguteos, mis pidi andma ülevaate inglise ajalookirjutuse arengust 20. sajandil (Burke 2002a). Ent Burke'i historiograafilised huvid ulatuvad Euroopast kaugemalegi, nagu näitab tema katse sõnastada kümnes teesis Lääne ajalookirjutuse eripära globaalses võrdluses (2002b).

Algusest peale on Burke'i kirjatöid iseloomustanud interdistsiplinaarne suunitlus, neisse on alati pikitud viiteid ja vihjeid teistele humanitaar- ja sotsiaalteadustele. Enamikku tema töid iseloomustabki katse ehitada uusi interdistsiplinaarseid mõtteruume, rajada sildu eri distsipliinide vahele. Üleskutsena dialoogile ajaloo ja sotsiaalteaduste vahel võib käsitada tema 1980. aastal ilmunud raamatut „Sotsioloogia ja ajalugu“, millest tosin aastat hiljem valmis ümber töötatud trükk pealkirjaga „Ajalugu ja ühiskonnateooria“ (1992b), mis omakorda sai uuendatud sisu 2005. aasta uusväljaandes. 2008. aastal valmis Burke'il kahasse oma brasiillannast abikaasaga uurimus tuntud brasiilia sotsiaalteadlase Gilberto Freyre (1900–1987) loomingust. Freyre oli üks esimesi, kes taipas vajadust ületada valdkondlikke piire, lõimides juba 1930.–1940. aastatel ajalooteadmisi

* Burke'i toimetamisel ilmus 1970. aastate alguses kaks tõlkeantoloogiat: esimene tutvustas varausaja Euroopat käsitlevaid artikleid, mis olid ilmunud ajakirja Annales veergudel (Burke 1972b), ja teine Annales'i koolkonna ühe asutaja Lucien Febvre'i kirjatöid (Burke 1973). Annales'i koolkonna tähtsust oma vaadete arengule on Burke toonitanud mitmel puhul, vt nt Burke 1995.

sotsioloogiliste ja antropoloogilistega ning kirjutades uuenduslikke uurimusi argipäevast, kultuuride segunemisest, soorollidest, lõhnadest ja muust. Burke nimetab teda tinglikult üheks esimeseks uue kultuuriajaloo esindajaks, osutades ühtlasi vajadusele uurida sotsiaal- ja humanitaarteaduste ajalugu mitte üksnes „tsentrist“, vaid ka „perifeeriast“ lähtudes (Burke, Pallares-Burke 2008: 17).

Burke on ajaloolane, kellele meeldib töötada ajalooteaduse eesliinil, tema esseedest ja raamatutest saab alati vihjeid, kuhupoole ajalookirjutus on liikumas. Selle huvi ühe väljendusena ilmus 1991. aastal Burke'i koostatud kümne nimeka ajaloolase koguteos „Ajalookirjutuse uued perspektiivid“, mis pole tänini minetanud oma aktuaalsust (raamatust valmis 2001. a uusväljaanne, mis sisaldab koostaja mõningaid olulisi täiendusi). Kui ma 2006. aastal uuris Burke'i käest, kuhu on ajalooteadus liikumas, siis viitas ta ühe suunana nimelt dialoogi intensiivistumisele ajaloo ja teiste sotsiaalteaduste vahel: „Teine väljakutse ehk võimalus on teie poolt mainitud dialoog ajaloo ja teiste sotsiaalteaduste (või sotsiaaluuringute) vahel. 1979. aastal, kui mul paluti kirjutada sotsioloogiast ja ajaloost, ja isegi veel 1990. aastatel, kui mõned Cambridge'i kolleegid püüdsid vastu seista ajaloolise antropoloogia kursuse sisseviimisele ülikoolis, tundsin ma ennast omamoodi ristsõdijana. Ent tundub, et see lahing on sammhaaval võidetud. Praegu viidatakse akadeemiliste ajaloouurimuste joonealustes sageli sotsioloogidele, antropoloogidele jt ilma mingi silmatorkava võõristuseta!“ (Tamm 2007: 29) Mõned Burke viimaste aastate olulisemad ajalooteoreetilised ja historiograafilised artiklid on koondatud kogumikku „Millest on ajalugu tegelikult? Arutlusi teooriast ja praktikast“ (2018).

2015. aastal tegi kirjastus Bloomsbury mulle ettepaneku koostada omalaadi jätkuköide Burke'i 1991. aasta koguteosele ajalookirjutuse uutest perspektiividest. Minu suureks rõõmuks oli Peter Burke nõus hakkama kogumiku teiseks toimetajaks ja nii valmiski 2018. aastal mahukas raamat „Debating New Approaches to History“, mis 2020. aastal ilmus Tallinna Ülikooli Kirjastuselt eestikeelses tõlkes pealkirja all „Ajalooteaduse uued suunad“ (Tamm, Burke

2018, 2020). Raamat pakub tosin käsitlust 21. sajandi ajalooteaduse otsingutest, mida kroonib Burke'i üldistav kokkuvõte tänapäeva ajalooteaduse hetkeseisust ja tulevikuvõimalusest.

Siinsest visandlikust ülevaatest tuli loodetavasti esile Peter Burke'i huvide ulatus ja mitmekesisus, millel ei puudu aga siiski oma ühtsus – soov pidevalt avardada „ajaloolase territooriumi“ (Le Roy Ladurie väljend), pöörata tähelepanu mineviku tähenduslikule ja kujutluslikule mõõtmele ning reflekteerida enda ja oma kolleegide töid.

2011/2024

VIIDATUD KIRJANDUS

- Bachmann-Medick, Doris 2006. *Cultural Turns: Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*. Hamburg: Rowohlt.
- Bonnell, Victoria E.; Hunt, Lynn (eds.) 1999. *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Briggs, Asa; Burke, Peter 2002. *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. Cambridge: Polity Press (3rd ed. 2009).
- Briggs, Asa; Burke, Peter; Ytreberg, Espen 2020. *A Social History of the Media: From Gutenberg to Facebook*. 4th ed. Cambridge: Polity Press.
- Burke, Peter 1970. *The Renaissance Sense of the Past, 1400–1450*. London: Edward Arnold.
- Burke, Peter 1972a. *Culture and Society in Renaissance Italy, 1420–1540*. London: B. T. Batsford Ltd.
- Burke, Peter (ed.) 1972b. *Economy and Society in Early Modern Europe: Essays from the Annales*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Burke, Peter (ed.) 1973. *A New Kind of History: From the Writings of Febvre*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Burke, Peter 1974. *Venice and Amsterdam: A Study of Seventeenth-Century Elites*. London: Temple Smith.
- Burke, Peter 1978. *Popular Culture in Early Modern Europe*. London: Temple Smith.
- Burke, Peter 1980. *Sociology and History*. London: Allen and Unwin.

- Burke, Peter 1987. *The Historical Anthropology of Early Modern Italy: Essays on Perception and Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burke, Peter 1990a. *Popular Culture Reconsidered*. – Gerhard Jaritz (Hrsg.), *Mensch und Objekt im Mittelalter und in der frühen Neuzeit: Leben, Alltag, Kultur*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 181–191.
- Burke, Peter 1990b. *The French Historical Revolution: The Annales School, 1929–89*. Cambridge: Polity Press.
- Burke, Peter (ed.) 1991. *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge: Polity Press; 2nd ed. 2001.
- Burke, Peter 1992a. *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven, London: Yale University Press.
- Burke, Peter 1992b. *History and Social Theory*. Cambridge: Polity Press (2nd ed. 2005).
- Burke, Peter 1993. *The Art of Conversation*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Burke, Peter 1995. [Témoignage étranger]. – François Bédarida (dir.), *L'histoire et le métier d'historien en France 1945–1995*. Paris: Éditions de la MSH, 398–400.
- Burke, Peter 1998. *The European Renaissance: Centres and Peripheries*. Oxford: Blackwell.
- Burke, Peter 1999. *The Italian Renaissance: Culture and Society in Italy*. Rev. 2nd ed. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Burke, Peter 2000. *A Social History of Knowledge: From Gutenberg to Diderot*. Cambridge: Polity Press.
- Burke, Peter 2001. *Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence*. London: Reaktion Books (2nd ed. 2019).
- Burke, Peter (ed.) 2002a. *History and Historians in the Twentieth Century*. Oxford: Oxford University Press.
- Burke, Peter. 2002b. *Western Historical Thinking in a Global Perspective: 10 Thesis*. – Jörn Rüsen (ed.), *Western Historical Thinking: An Intercultural Debate*. New York, Oxford: Berghahn Books, 15–30.
- Burke, Peter 2004. *Languages and Communities in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Burke, Peter 2005. Renaissance Europe and the World. – Jonathan Woolfson (ed.), *Renaissance Historiography*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 52–70.
- Burke, Peter 2006. Kultuuride kohtumine: Esseed uuest kultuuriajaloost. Tlk Ainiki Väljataga. Tallinn: Varrak.
- Burke, Peter 2008. Cultural History. – Tony Bennett, John Frow (eds.), *The Sage Handbook of Cultural Analysis*. London: Sage, 107–125.
- Burke, Peter 2009a. An Intellectual Self-Portrait, Or the History of a Historian. – *Rethinking History* 13, 2, 269–281.
- Burke, Peter 2009b. *Cultural Hybridity*. Cambridge: Polity Press.
- Burke, Peter 2009c. *Popular Culture in Early Modern Europe*. 3rd ed. Farnham, Burlington: Ashgate.
- Burke, Peter 2010. Cultural History as Polyphonic History. – *Arbor: Ciencia, Pensamiento y Cultura* 36, mayo-junio, 479–486.
- Burke, Peter 2012. Strengths and Weaknesses of Cultural History. – *Cultural History* 1, 1, 1–13.
- Burke, Peter 2015. *What is the History of Knowledge?* Cambridge: Polity Press.
- Burke, Peter 2016. *Hybrid Renaissance: Culture, Language, Architecture*. Budapest: Central European University Press.
- Burke, Peter 2017. L'histoire culturelle et ses voisins. – *Diogenes* 2, 258–259–260, 12–24.
- Burke, Peter 2018. *What is History Really About? Reflections On Theory and Practice*. Brighton: Edward Everett Root.
- Burke, Peter 2020a. *The Polymath: A Cultural History from Leonardo da Vinci to Susan Sontag*. New Haven, London: Yale University Press.
- Burke, Peter 2020b. The Jesuits and the Globalization of the Renaissance. – *Cultural History* 9, 2, 156–170.
- Burke, Peter 2023. *Ignorance: A Global History*. New Haven, London: Yale University Press.
- Burke, Peter 2021. *Play in Renaissance Italy*. Cambridge: Polity Press.
- Burke, Peter; Clossey, Luke; Fernández-Armesto, Felipe 2017. The Global Renaissance. – *Journal of World History* 28, 1, 1–30.
- Burke, Peter; Porter, Roy (eds.) 1987. *The Social History of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.